

Oponentský posudek dis. práce Mgr. Petry Vrtbovské: *Pohádka jako fenomén*
(srovnávací výklad pohádek)

Zaměření kandidátčiny práce je formulováno takto: „porozumění obsahu a významu kouzelné pohádky a objevování příčin shody pohádek“ (3), které se vyskytují v různých částech světa. Dále se systematicky pracuje s ústřední hypotézou s cílem průběžně ji dokumentovat a dokazovat: „Pohádka (možná) vypovídá o hlubokých základních lidských zkušenostech a existenciálních situacích. Je však třeba pátrat po tom, jestli se zakládá na pravdě a o jaké lidské zkušenosti a existenciální situace se jedná“ (tamtéž).

Nutno říci, že již v průběhu práce s tematikou způsob autorčina postupu, její metodika a interpretační přístupy ukazují na to, že je o oprávněnosti tohoto tvrzení víceméně přesvědčena od počátku. Právě tyto přístupy (antropologicko-archetypální, psychoanalytické a v širším slova smyslu religionistické), které aplikuje při zvýrazňování "pravdy pohádky", totiž sledují vektor smyslu a cíle, strukturu iniciace, proces dospívání a zrání jedince apod. Pro vývody na tomto pozadí autorčiny intence je ovšem nezbytná pevná strukturní opora, ukazující, jak svět pohádkového nebo mytického vyprávění vnitřně funguje - Proppova morfologie pohádky a také Lévi-Straussův transformační strukturalismus. Zejména Proppův vklad do teorie pohádky (funkce postav) tvoří pevný základ, na němž lze vytvářet vypovídající schémata příznačných situací a významů.

Jak známo, je prakticky nemožné podat souhrnný obraz vzniku a funkce pohádek vůbec (pro archaičnost jejich podoby) - a teorií je také mnoho, zmiňme jen sociokulturní přístup k pohádce (např. pohádka odráží vztah člověka k přírodě), pojetí pohádky jako redukováného mýtu (toto pojetí je kandidátce nejbližší), jako paraboly či zobecněné metafory (týká se mj. tzv. výstražných pohádek nebo pohádek se špatným koncem).

To vše kolegyně Vrtbovská pochopitelně ví a také uvádí ve svém přehledu přístupů. Proto také volí jí badatelsky nejbližší (a zřejmě také – jak se domnívá – nejrelevantnější) interpretace. Ty pak do důsledků promýšlí (připomínám, že jednu kapitolu z předkládané práce již publikovala v posledním sborníku CKOM) v na sebe

navazujících stupních či doplňujících se rovinách výkladu. Tuto její volbu velmi oceňuji, protože v návaznostech částí umožňuje konsistentně nastavit a prověřovat souhrny jednotlivých funkcí a hodnot pohádky, které v autorčině pojetí konvergují. Souhrnně řečeno: zkoumaný materiál představují folklorní kouzelné pohádky s dobrým koncem, s výraznou symbolikou a étosem. Stranou zůstala známá oblast literarizovaných pohádek (v této souvislosti cítím drobný rozpor, když autorka pojednává o literární hodnotě pohádek, tedy asi *nějak* zapsaných či přepsaných folklorních předloh, a o jejich – spíše obecně konstatované – estetické formě), které měly v kultivované podobě nejenže bavit, ale i svými příkladnými postavami "vychovávat" (Perrault), umělých pohádek-mýtů aj.

Řečová kliše (lexikální metafory) a významově standardizované výroky typu "nevyprávěj mi pohádky" "to je jako v pohádce", "to je pohádka", "na pohádky nevěřím" apod. jako by jasně kladly bariéru mezi realitu aktuálního světa a světa pohádkového (jinak řečeno: v praktickém životě nelze tyto světy směšovat, jako v něm nelze, bez fatálních důsledků, zaměňovat fikci a skutečnost). Tato rovina, nepovažujeme-li ji jen za banální, by nás mohla vést k sérii dalších úvah, například o sociokulturní determinaci pohádek – pokud mizí příslušné společenství, vytrácí se i mytický význam pohádkových vyprávění. Oproti próze života a jeho známým mechanismům pohádky jsou - a v tom by mohla spočívat jejich odvěká přitažlivost – důsledně jiným světem, světem kouzelného dění, nedosažitelných možností. Záměrně teď nechávám stranou jejich pedagogickou, formativní funkci v určitém věku a ryze pracovně podtrhuji tento relativní aspekt žánru. - Přístup Mgr. Vrtbovské je ovšem opačný, neboť restituuje na několika úrovních metafyzický význam pohádek, obhájí, a tím také aktualizuje význam jejich archaického poselství. Je to svým způsobem nalézání pravdy tradice, víra v to, že se smysl styrobylých vyprávění nemohl vytratit v proměnách dějin ani ve vypravěčském "kutilství" (napadá mě tento lévi-straussovský pojem) desítek či stovek generací a že tato vyprávění stále vypovídají o antropologických konstantách a možnostech člověka, o jeho původních zkušenostech. V tomto smyslu je pak pohádka jakýmsi archetypálním názorným příkladem pravdy nebo poučení o Člověku.

Právě tomu pojetí napomáhají aplikované interpretační metody (na prvním místě

hlubinná psychologie, ústřední bod autorčina přístupu) včetně jejich terapeutických nebo návodných aspektů. Tak se vlastně prosazuje asi nejnáročnější pojetí světa pohádky, protože se ukazuje její bezprostřední vztah k životu subjektu i kolektiva. Pohádka je exemplární vyprávění, parabola, metafora, stejně jako návod a instrument (nastoluje deficity, aby předešla cesty k jejich odstranění). - Je známo, že se psychologické přístupy k umění jen těžko zbavují jistých klinickoterapeutických aspektů, naznačuje to i kolegyně Vrtbovská. Druhým autorčíným vodítkem, jenž vyrovnává určitou jednosměrnost psychanalytických postulátů a závěrů, je proto etický přístup, promítající se v iniciačních pohádových vyprávěních. Ta jsou srovnávána s religiózními, resp. mystickými příběhy i s filozofickými texty.

Již jsme řekli a ocenili, že autorka postupuje velmi systematicky (teze, dílčí shrnutí) a názorně (tabulky), práce je detailně a přitom přehledně členěna, což mj. svědčí o promyšlenosti kroků a záměru cíle, k němuž chce dospět. Předposlední kapitola se zaměřuje na srovnávací výklad pohádek, rezumuje jednotlivé přístupy k nim a hlavně podrobuje jednu z nich zkoušce několika interpretačních modelů. Výsledek pokládám za zdařilý, je praktickým, přesvědčivým návrhem komplexního přístupu.

Práci Mgr. Petry Vrtbovské pokládám za seriózní, metodicky zdařilý a původní příspěvek k "rozpravě" o pohádce. Její systematicčnost, která snad někdy přechází až v poněkud strohé sledy postulátů a tezí (to bych však spíše přičítal autorčině snaze o co nevyšší "objektivaci" problémů), nepochybně přispívá ke srovnávacímu studiu kulturních fenoménů. Plně ji doporučuji k obhajobě.

V Praze 20. října 2005

Doc. PhDr. Zdeněk Hrbata, Csc.

CKOM – FF UK